

HETKI, JOLLOIN MARKKINATALOUS RYHTYI OHJAAMAAN YHTEISKUNTA

Anu Kantolan tuore väitöskirja Markkinakuri ja managerivalta on vaikuttava lukukokemus. Vaikuttavuus ei kuitenkaan ehkä niinkään piile akateemisen tutkimuksen teoreettisestikin hallitussa otteessa kuin aineellisissa tuloksissa. Talouseliittien irtioto vanhasta menosta, yli-pöhöttyneestä hyvinvointivaltiosta ja demokraattisesti valitusta poliittisesta johdosta oli tutkimuksen mukaan paljon rajumpi kuin saatoimme kuvitellaan. Kantolan kirja on ehditty jo monessa mediassa arvioida; yksi kattavimpia kritiikkejä on Juhana Vartiainen kirjoittama Helsingin Sanomissa 16.2.2002. En siten tässä pyrikään työn kokonaisvaltaiseen esittelyyn, vaan keskityn joihinkin hyvinvointivaltion suhteellisen kannatuksen kannalta keskeisiin havaintoihin.

Kuitenkin on paikallaan todeta, että empiirisen aineistonsa teoreettisemmän kehikon Kantola on ottanut ranskalaiselta filosofilta ja yhteiskuntatieteilijältä Michel Foucault'ltä. Tämän valinnan seurauksena laman (talous)poliittista hallintaa ja vallankäyttöä tarkastellaan nimenomaan puheena sekä sinä järkeilynä, jonka varassa vallanpitäjien puhe etenee. Keskeisiä tämän analysointien kehittäjiä ovat mm. Nikolas Rose ja Peter Miller ja suomalaisista mm. Sakari Hänninen.

Anu Kantolan empiirinen aineisto koostui 71 suomalaisen poliitikan ja talouden eliitin edustajan haastattelusta. Haastattelut tekivät 1990-luvun puolimaissa Sitran toimeksiannosta Antti Kuusterä ja Martti Nyberg. Paljon myöhemmin Kantola itse teki 12 täydentävää

haastattelua, mutta ei suoraan käyttänyt näistä muodostuvaa aineistoa työssään. Kiinnostavana yksityiskohtana mainittakoon, että alkuperäiseen haastattelupyynnöön (Kuusterä ja Nyberg) vastasi kieltävästi ainoastaan kaksi kandidaattia, Aatos Erkko ja Jaakko Lassila.

Anu Kantolan tutkimus sijoittuu siihen suhteellisen vähäiseen joukkoon raportteja, joissa otetaan ajallista etäisyyttä talouskriisin hurjiin vuosiin ja tarkastellaan tehtyjä ratkaisuja ja niiden perusteluja ikään kuin viileämmin, pölyn jo laskeuduttua. Tähän vähäiseen joukkoon kuuluvat luonnollisesti Suomen Akatemian lama-projektin viime marraskuuhun mennessä julkaistut tutkimukset. Kantolan kirja on sekä kiinnostava analyysi että merkittävä dokumentti. Sitä, kuinka armoittomia raha- ja finanssipoliittisia ratkaisuja aikanaan tehtiin, on kirjallisuudessa kuvattu, samoin toimien virallisia eli uloslausuttuja perusteluja. Myös sosiaaliturvan mittavat leikkaukset on dokumentoitu ja niiden vaikutuksia arvioitu. Se, mikä tähän saakka on puuttunut, on niiden "salattujen kansioiden" avaaminen, joissa kipeiden leikkausten tekijät ja arkkitehdit tilittävät todellisia motiiveitaan ja tuntojaan. Eli kuinka oikeutettu talouskriisi olikaan moraalisisessa mielessä ja kuinka pitkälle kehittynyt sairaus saatettiin parantaa. Tämän kaiken Anu Kantola kertoo meille.

Aineistoa analysoidaan lähinnä kahdesta näkökulmasta. Yhtäältä tarkastellaan päättäjien tulkintoja itse kriisistä, sen syistä, kulusta ja opeuksista. Toisaalta aineistolla pai-

kannetaan myös haastateltujen omaa identiteettiään koskevia käsityksiä sekä käsityksiä liittolaisista ja vastustajista. Tarkemmin ottaen eliittien jäsenet ryhmitellään tutkimuksessa rahapolitiikan, finanssipolitiikan ja tulopolitiikan päättäjiin sekä riippumattomiin ekonomisteihin eli akateemisiin taloustieteilijöihin. Käytännössä kysymys on siis Suomen Pankin, valtiovarainministeriön sekä eräiden muidenkin ministeriöiden keskeisistä virkamiehistä sekä työnantajien järjestöjen ja ammattijärjestöjen keskeisistä päättäjistä.

1990-luvun alun talouskriisi tai paremminkin siitä irtautuminen saatettiin hyvällä syyllä kokea ekonomistien voitoksi sosiaalipoliitikoista. Monet muistavat yhä ns. Sailaksen paperin ja yhteiskuntatieteilijöiden jonkinasteisen neuvotomuuden. Kantolan aineisto antaa vahvaa tukea tällaiselle tulkinnalle. Merkittävä osa haastatelluista näki talouskriisin jonkinlaisena hyvin ansaittuna ja tarpeellisena irtautumisena vanhasta ja sairaasta maailmasta, johon devalvaatioiden ja inflaatioiden lisäksi kuului vastuuttomasti pöhöttynyt julkinen sektori hyvinvointipalveluineen ja tulonsiirtoineen. Lama ja kriisi nähtiin seurauksena asiantuntemattomien poliitikkojen ja siten valtion sekaantumisesta talouteen. Keskeisiä termejä tältä osin ovat tutkimuksessa "sairaus" tai "sairas meno" sekä puheet "moraalisesti oikeutetusta" parannuskuurista. Sairasta oli mennyt säätelyn maailma. Sairaus on sitä, että poliittinen ohjaus vallitsee, eivätkä markkinavoimat ja kilpailu

toimineet asianmukaisella tavalla (s. 125). Sairaudesta kärsi siten eri tavoin pöhötynyt yhteiskunta. Sekä äänestäjien että poliitikkojen itsekuri ja moraalit olivat päässeet löysymään. Oli langettu helpon elämän kiuksiaan. Tässä kontekstissa juuri markkinat (joiden yksinomaisia asiantuntijoita finanssipoliitikot ja ekonomistit ovat) edustavat terveystä tuottavia voimia.

Puheen sävyttyminen terveyden ja sairauden käsitteillä on kenties lähinnä huvittavaa. Huvittavaa ei sen sijaan ole Kantolan tutkimuksen esiin nostama ”moraalijärjestyksen muutos”. Taustaksi voi vielä korostaa, että niin laman aikana kuin sen jälkeenkä aina nykypäivään asti poliittinen retoriikka on kyllästetty puheella ”pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan säilyttämisen välttämättömyydestä”. Näin siis nimenomaan poliittinen puhe. Talouspoliitikot ja ekonomistit eivät tähän mantraan kuitenkaan kovin äänestäjästä yhdy. Selitys tälle nousee näyttävästi haastateltujen subjektiivisista tilityksistä. Yhteiskuntaa ei heidän maailmassaan nähdä eri väestöryhmien tasa-arvoisuuden näkökulmasta. Sijalle on tullut puhe ”jakopolitiikasta”, jossa on Kantolan sanoin ”jotakin moraalisesti epäilyttävää”. Asiallisesti kyseessä on hyvästijätö sellaiselle oikeudenmukaisuudelle, joka perinteisesti on liitetty taloudellisen kasvun jakomekanismiin ja valtion (politiikan) rooliin tässä jakomallissa. Uusi oikeudenmukaisuus on markkinoiden oikeudenmukaisuutta. Se voi olla

ankaraa, mutta se on välttämätöntä.

Kolmas tutkimuksen eli puhunnan analyysin tulos, jonka pitäisi nostaa karvat pystyyn ainakin ammattipoliitikkojen piirissä, on talouspäättäjien äärimmäinen epäluottamus poliitikkoihin, eduskuntaan ja ylipäänsä demokratian kautta valtaa pitäviin. Kantolan sanoin (s. 186) ”rahapolitiikan päättäjät asemoivat itsensä selvästi politiikan ulkopuolelle ja myös yläpuolelle siinä mielessä, että he eivät edusta ketään”. Rahapolitiikan näkökulmasta politiikka edustaa järjen ja tiedon vastakohtaa; se on aluetta, johon järki ei ulotu. Kriisin kuumina hetkinä maahan muodostui talouspolitiikan sisäpiiri, joka toimi ”järjen eturintamassa”. Sisäpiirin tehtäväksi määrittyi pelastaa maa laman kurimukselta pahojen voimien keskelä. Kantolan mukaan (s. 203) haastatellut finanssipoliitikot tärkeimmät päättäjät näkivät, että ”kriisin rysähtäessä niskaan suurin syyllinen oli eduskunta – kriisiä edeltävänä vuonna 1989 valtiontaloutta ei pystytty kiristämään niin paljon kuin olisi pitänyt”.

Väitöskirjassa käytetään myös Foucault’n käsitettä ”paimenen valta”. Tällä Foucault alun perin tarkoitti seurakuntalaisten sielun tutkimista heidän oman parhaansa nimissä. Kantola näkee paimenen vallan eräänlaisena pitkänä jatkumona Suomen historiassa aina Snellmanin ajoista, jolloin pyrkimyksenä oli kasvattaa kansaa aikuisuuteen ja vastuulliseen vapauteen itsekurin kautta. Toisen maailmansodan jälkeen

paimenen valtaa käytettiin kaitsetaessa kansaa uuden ulkopolitiikan taakse viisaan johtajan johdolla. Kantolan mukaan samantyyppisen paimenen hyvää tarkoittavan vallan kohteeksi talouskriisin vuosina joutuivat erityisesti edustuksellisen demokratian elimet.

Entä tulevaisuus? Kirjan viimeisessä luvussa Anu Kantola luotaa tulevaa politiikkaa. Hyvinvointivaltion kannalta näköalat eivät ole valoisia. Raija Julkuseen tukeutuen todetaan, että juuri hyvinvointivaltion suhteen näyttävät eliittien kannat poikkeavan merkittävästi väestön käsityksistä. Kirjassa viitataan toistuvasti tutkimustuloksiin, joiden mukaan suomalaiset arvostavat hyvinvointipalveluja ja ovat niistä valmiita maksamaan verrattain korkeita veroja. Päättäjien leirissä tunnelmat ovat kuitenkin toiset. Lisäksi Kantola korostaa, että päättäjien puheessa kiinnittivät huomiota myös varsin vähäinen kiinnostus ja analyysi siitä, millaiset olivat talouskriisin vaikutukset tavallisten ihmisten arjessa. Esimerkiksi työttömyys nähtiin enimmäkseen väistämättömänä seurauksena talouden tehostumisesta.

MATTI HEIKKILÄ

ANU KANTOLA
MARKKINAKURI JA MANAGERI-
VALTA
POLIITTINEN HALLINTA SUOMEN
1990-LUVUN TALOUSKRIISISSÄ
TAMPERE: LOKI-KIRJAT, 2002